
Die menslikheid van en die verskeidenheid in die kerk

Andries van Aarde
Universiteit van Pretoria

Abstract

The human character of the church and diversity within the church

In the ecumenical symbols of catholic Christianity the church is described as one, holy, catholic and apostolic. These notions correlate with the manner in which the one and only God interacts with humankind, as reported in Scripture. Holiness does not presuppose that the church consists of people who assume themselves to be in a timeless and spaceless heavenly kingdom, but that it consists of human beings, in a right relationship with God, who existentially live the values of God's kingdom. Catholicity presupposes the diversity of the church with regard to humankind, time, locality and culture. The catholic church, however, finds its identity not in plurality, but in its unity which transcends all diversity. This unity is the work of God's Spirit, encompassing the multiple witnesses of the proclaimers of the Jesus-event by empowering people in various ways at different times and places and letting them confess multifariously that Jesus Christ is Lord.

1. INLEIDING

Die bedoeling met hierdie kort bydrae is om twee kernagtige gedagtes wat die identiteit van die kerk raak, vir bespreking te formuleer: (a) Jesus het die *koninkryk van God* aangekondig, maar wat gekom het, is die *kerk*; (b) die kerk is katoliek. Die eerste vooronderstelling het te doen met dit wat ek die *menslikheid van die kerk* noem en die tweede met die *verskeidenheid in die kerk* — al twee gedagtes het met mekaar gemeen.

2. DIE MENSLIKHEID VAN DIE KERK

Karl Barth het in 'n rede voor Switserse predikante op 25 September 1956 die uitdrukking 'God as die Gans-Andere' verduidelik en daarin belangrike uitsprake oor die identiteit van die kerk gemaak. As opskrif van die rede het hy die titel *Die Menschlich-*

* Voordrag gelewer voor die Predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika op 13 September 1995.

keit Gottes gekies. Dié titel verras, want Barth is daarvoor bekend dat hy teenoor die liberale teologie die *gans andersheid van God* én die *nietigheid van die mens* beklemtoon het. Barth ([1956] 1972:45) sê dat hy egter deur sekere mense verkeerd verstaan is en daarom wou hy klaarblyklik met die uitdrukking die ‘menslikheid van God’ doelbewus skok, sodat hy deur middel van disoriëntasie kan reoriënteer. Barth sê hy het nooit bedoel om God in absolute terme, geïsoleerd en los van die mens te sien nie. Die Skepper van hemel en aarde is nie ‘objek’ van geloof sonder die ‘subjek’ vir wie Hy geloof skenk nie. Vanuit die perspektief dat die mens God se *verbondspartner* is, beredeneer hy nie net die Christologie nie, maar ook die ekklesiologie (Barth 1972:56).

Versoening met God is God se daad waarmee die onwaardige *Partner Gottes* voor God gestel word. Dit geskied in en deur die Christus-gebeure. Jesus Christus is die ‘teentrou’ van die mens teenoor die ‘trou’ van God. ‘In Christus’ is die gemeente ingesluit en ‘in Christus’ en ‘in en met die gemeente’ is ook die individu ingesluit (Barth 1958:360). Om kerkmens te wees is dus om waaragtige mens te wees — nie om supermens, hemeling, on-mens te wees nie, maar om dié mens te wees wat God geskep het. Só ’n mens is skepsel en daarom ’n kulturele wese, maar ’n mens wat eksistensieel die belange van God se koninkryk binne tyd en ruimte uitleef. Een van die kenmerke van kultuur is die diversiteit daarvan as gevolg van die verskeidenheid van menslike groeperings, plekke en tye. Verskeidenheid is deel van menslikheid en is op sigself nie sonde nie. Sonde is nie om mens te wees nie, maar om te leef asof God nie vir jou daar is nie. Jesus het as Seun in onlosmaaklike verhouding met sy Vader geleef, en só die koninkryk van God aangekondig. Die kerk wat hierop gevolg het, het nie hemelinge geword nie en sal dit ook nooit word nie. Die kerk moet nie met die koninkryk verwar word nie en is ook nie die keerkant van die koninkryk nie. Die kerk is wel menslik en daarom tydelik en ruimtelik. Ook die kerk is uitgelewer aan verganklikheid (1 Kor 13:9 — kyk Barth [1933:85] en Bultmann [1933:52, 64] met betrekking tot onder andere 1 Kor 13:8b-13). Die koninkryk se ‘ewigheidsbelange’ moet eksistensieel konkreet hîér, moment na moment, die belange van die kerkmens word (Bultmann *contra* die Barth van die dertigerjare, maar saam met die Barth van die vyftigerjare).

Die Barth-student, Edward Schillebeeckx (1985), skryf jare later sy boek *Pleidooi voor mense in de kerk* (kyk Blei 1986:10-13). Daarin maak hy dat die ampstruktuur in die kerk nie mens-onderdrukkend moet wees nie, want so-iets weerspreek die werk van die één Gees van God wat die lidmate van die kerk as liggaam van Christus op verskillende wyses gebruik en toerus. Schillebeeckx het onder andere 1 Korintiërs 12:12-30 in die oog. In hierdie verband behoort ons ook na Rudolf Bultmann ([1958] 1968:311) te luister. Volgens hom is die kerk nie só deur die Gees deurdronge dat die Geesvervulde lidmate gesien moet word as individue wat elkeen hulle eie private verhouding met Christus het en op eie selfbevredigende manier vreugde daarin vind nie.

Die Gees van God gaan die wil en daad van individue te bowe. Dit is nie die lidmate wat die kerk konstitueer nie — net soos die onderskeie ledemate van die liggaam, verskillend soos hulle is, nie die geheel konstitueer nie. Die kerk is primêr die liggaam *van Christus*. Jesus was daar vóór die kerk daar is. Die lidmate, in hulle verskeidenheid, is met mekaar gelyk, omdat hulle aan Christus behoort. Daarom is hulle onderlinge (nasionale en kulturele) verskille, ekklesiologies gesien, onbelangrik (kyk 1 Kor 12:12-13). Ons mag nie die identiteit van die kerk in die feit van die verskeidenheid van mense vind nie, maar ons moet dit *in Christus* en *in die één Gees* vind.

In die één kerk — óf dit dieselfde denominasie, óf plaaslike gemeente, óf universele kerk is — beleef ons die dinamika van *versoenende verskeidenheid*. Dit is 'n wensbeeld en onrealisties om eenvormigheid in die kerk, wat uit mense bestaan, te eis. Die ampte moet oor die eenheid van die kerk waak hou. Maar dit beteken nie dat die 'ampstruktuur' verskeidenheid moet onderdruk nie. Om oor die eenheid van die kerk te waak is om die proses van versoenende verskeidenheid te begelei. Dié verskeidenheid kan enigiets wees wat die 'menskap' van die kerk moontlik maak: die verskillende werkinge van die Gees, die verskillende belydenisse dat Jesus Christus die Here is.

3. DIE VERSKEIDENHEID IN DIE KERK

Die kwessie van die verskeidenheid in die kerk word hanteer in die belydenis dat die kerk heilig, algemeen en apostolies is. Hierdie saak word kernagtig en treffend in die Apostolicum en in Artikel 9 van die Nicaeno-Constantinopolitanum uitgedruk. Die byvoeglike naamwoord *algemeen*, as kwalifisering van die naamwoord *kerk*, word egter nie in die Nuwe Testament aangetref nie. Sover my kennis strek, was dit die kerkvader van Antiogië, Ignatius, wat in sy brief aan die gemeente in Smirna (8:2) aan die begin van die tweede eeu n C die uitdrukking *ἡ καθολικὴ ἐκκλησία* (die algemene / katolieke kerk) vir die eerste keer gebruik het (Van Aarde 1990:251). Vroeër het ek my in hierdie verband soos volg uitgedruk: 'Die feit dat die kerkvaders reeds vroeg in die kerkgeskiedenis die *algemeenheid* van die kerk bely het, vooronderstel dat die kerk oor die spektrum van plekke en situasies verspreid geraak het. 'Algemeenheid' vooronderstel dus 'veelheid' — veelheid van gemeentelike lokaliserings; veelheid van lewenssituasies; veelheid van mense in die kerk; veelheid van kerke. Dit is nie 'n 'algemeenheid' *ten spyte* van die 'veelheid' nie, maar *op grond* van die 'veelheid'. *Una sancta ecclesia* kom nie neer op *uniformitas sancta ecclesia* nie' (Van Aarde 1987:327).

Maar alles is nie geoorloof nie! Die Niceense kwalifisering van die 'algemene' en 'heilige' kerk as *apostolies* verbeeld die grens van 'n akkommoderende verskeidenheid. Soos Martin Luther (kyk Van Aarde 1995:625-626), verstaan ek ook die kwalifikasie 'apostolies' só dat die kerk in daardie Woord-gebeure, wat histories teruggevoer kan word na geloofwaardige tradente wat die Christus-gebeure voortdra, gefundeer is.

Wanneer die strekking van die 'algemeenheid van die kerk' onder woorde gebring moet word, is dit vir my nie moontlik — in die eerste plek op grond van die getuienis in veral die Nuwe Testament — om op 'n nie-dialektiese wyse oor dié identiteitsken- teken van die kerk en van kerkwees te praat nie. Een van die konstituerende kern- elemente van die kerk — voortspruitend uit die feit dat kerkwees *veral* (= *voor alles*) gebonde is aan die Jesus-saak (kyk veral Van Aarde 1995), is die kerk se openheid (= gerigtheid/roeping) tot die wêreld, sonder dat daar in dié missionêre gerigtheid voorkeur aan bepaalde persone of groepe gegee word — dit wil sê, dat die kerk *inklusief* is. Tegelykertyd is die kerk egter *eksklusief*, en wel in tweërlei opsig: diegene — inagnemende die sonder-aanneming-van-persoon uitgangspunt — wat institusioneel die lidmate van die kerk is, word deur bepaalde belange van geloof gebind wat te onderskei is van die belange van hulle wat as ongelowiges nog nie ingebring is waar hulle hoort nie, naamlik in die kerk as God se huishouding; verder is die *communio* van kerkmense wat as kinders van God 'aartjie na hulle vaartjie' is — dit is die wesenlike van ons Christelike erediens/geloof (wat in Rom 12:1 uitgedruk word met die woorde η λογική λατρεία¹), mense wat in gesindheid en handel dié dinge bedink en doen wat by God pas — dit wil sê, 'heilig'/*sancta* is — te onderskei van ander *communiones*.

Hieroor was Karl Barth (1935:121) self baie duidelik in sy *Credo* waarin hy dit onder andere het oor die belydenis met betrekking tot die *sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem*. Die eie-aardigheid van die kerk as 'gemeenskap' moet gesien word as teenoor ander 'groeperings, plekke en gemeenskappe — soos die *communio* van die huwelik, familie, volk of staat', teenoor groeperings (= *Gemeinschaften*) soos 'ras, kultuur en klas', teenoor 'verenigings en unies, alliansies en genootskappe'. Die vooronderstelling dat die kerk *teenoor* kulturele strukture staan, kom egter nie daarop neer dat die kerk die 'teenstander' van hierdie gemeenskappe, organi- siasies en natuurlike groeperings is nie. Die lidmate van die kerk is natuurlikerwys daarvan deel, en konstitueer en vorm dit selfs — soos alle ander mense dit ook maar doen. Wat belangrik is, is dat die kerk as *communio sanctorum* nie 'staan of val by die vorme of doelstellings van enigeen van hierdie groeperings nie' (Barth 1935:121). Die kerk word nie begrens deur hulle grense en identiteit nie en is ook nie betrokke by hulle onderlinge konflikte nie. Die kerk se grense deurkruis alle terreine en oorskry al hulle grense. Die kerk se belange val dus nie saam met die belange wat enigeen van hierdie groeperings adem nie — die kerk se belange is geheel en al anders as dié van natuurlike gemeenskappe en tegelykertyd is die kerk se belange op alle plekke en ten alle tye dieselfde (my parafrasering van Barth).

Dit is hierdie belange — wat die belang van God is, soos gemanifesteer in die woorde en lewe van Jesus van Nasaret en te onderskei is van die konvensionele kultuur- waardes van mense — wat die predikaat *catholica* (= 'algemeenheid') 'n eie besondere betekenis gee. Om Barth (1935:121) se gedagtes — uitgespreek by die Universiteit van

Utrecht, in die kring van die 'volkskerk' in Nederland terwyl die Duitse volksteologie besig is om momentum te kry — in eie woorde verder weer te gee²: Geen verbintenis met 'n volk, 'n staat, 'n kultuur mag ooit veroorsaak dat die kerk hierdie *catholica* verloën nie. Alleen dáár waar die kerk in essensie én in beslissende bereidwilligheid *catholica* is, is dit *sancta* — is dit *ecclesia*. Enige ander instelling — volkskerk, nasionale kerk, staatskerk, vrye kerk of wat ook al — wat die moontlikheid het om die kerk te verlei om daarnee te vereenselwig, moet *fundamenteel* as van tweede belang geag word. Indien die kerk hierdie vorme aanneem, is die vraag wat *ernstig* aan die kerk gestel moet word: is die kerk nog algemeen en derhalwe heilig?³

Dit is hierdie soort Bybelse ekklesiologie wat my oortuig het dat die 1888-uitspraak van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk (kyk Pont 1986:74) — sonder om neerhalend te wees — as teologies *onvolwasse* gereken moet word, naamlik dat die Hervormde Kerk kerk wil wees *voor het volk, om het volk en door het volk*. Ons kerkvaders, met al die respek wat ons vir hulle het, skryf nie hier vir ons voor nie⁴.

Die 'eksklusiwiteit' van die kerk in die sin van 'n 'alternatiewe gemeenskap', waarvoor Barth 'n saak uitmaak, moet egter nie verwar word met Kuyper se gereformeerde 'vrye kerk'-idee (kyk Pont 1987b:510) wat klem lê op die outonomie van die plaaslike gemeente nie. In die gereformeerde kerkbeskouing word die kerk as 'n eiesoortige gemeenskap gesien wat nie net van die wêreld te onderskei is nie, maar ook en veral in praktyk van ander geloofsgemeenskappe wat die Christus-gebeure anders as gereformeerdes bely⁵. Daarom word daar dikwels na die vrye kerk verwys as 'n versameling van vermeende supergelowiges wat 'kerk en koninkryk verwar' (Pont 1987a: 43). Hoewel beide Kuyper (1898:56; vgl Langman 1950:88) en Barth (1935:121) die volkskerkgedagte afwys as 'n onaanvaarbare oorblyfsel van nasionale Israel in die lewe van die Nuwe-Testamentiese kerk, sien hulle die missionêre gerigtheid van die kerk heeltemal verskillend. Afgesien daarvan dat anti-Semitisme in hierdie verband by Kuyper (1898:56) aanwesig is — hy praat van die 'Joodse vergiftiging van Europa' — het Kuyper met sending (en kerklike verkondiging in die algemeen) die 'herkerstening van die kultuur' (kyk Pont 1987:507-508) in die oog gehad. Barth (1932) verstaan sending as die aktiwiteit *van* die kerk, *in* die kerk, *aan* die kerk as 'heiden-kerk', 'tollenaars-kerk', sodat sending nie opgaan in kultuurpropaganda nie, maar dat die kerk kerk sal wees en die buitekerklikes in die wêreld — van dieselfde kultuur of van ander — derhalwe kerk sal word. Barth het nie hiermee die 'herkerstening van die kultuur' in die oog nie. Om kerk te word kom nie neer op die vorming van 'Christelike partye', 'Christelike koerante', 'Christelike filosofieë' of 'Christelike universiteite' nie (Barth 1935:125). Met betrekking tot vandag se problematiek, maar vanuit Barthiaanse perspektief, kan daar prinsipiële geen (ook nie 'n etnies-kulturele) onderskeid getref word tussen die begrippe 'evangelisasie' en 'sending' nie.

Om die verskil tussien (die gereformeerde) Kuyper en (die Bybels-Reformatoriese) Barth verder te voer: Kuyper (1911:191-202) het die pluriformiteit van die 'plaaslike kerke' in gedagte gehad en Barth het 'n spesifieke *plek* gesien as die vanselfsprekende ruimte waar die 'gemeenskap van die heiliges' konkreet gebeur. Vir Kuyper is 'pluriformiteit' 'n 'veelheid van kerke: 'n kerk vir elke ras, vir elke land, vir elke sosiale geleiding, vir elke konnaessionele groepering, vir elke groep wat uit innerlike aandrang hulle eie kerk wil stig' (Jonker 1989:19). Barth (1935:120) vind die *herkoms* van die Germaanse woordgroep *Kirche, kerk, church* terug in die Latynse *circa* wat met *circum* (Grieks = *κίρκος*) uitgeruil kan word en wat, semanties gesien, spesifieke *tyd* en *plek* aandui, en wel in die sin van *rondom*. In dieselfde woord- en betekenisveld kom die woord *circulus* voor en dit het semanties nie alleen op 'n *sirkel* betrekking nie, maar dit word ook gebruik, byvoorbeeld deur Cicero, om na 'n 'groep wat vir gesprek bymekaar kom' te verwys (vgl Simpson [1959] 1966:104-105). Waar Kuyper met sy pluriformiteitsleer die vryheid/ouonomie van 'plaaslike kerke'/'vrye kerke' teenoor die 'volkskerk' wou beklemtoon, het Barth nóg die 'volkskerk' nóg die 'vrye kerk' in gedagte wanneer hy op die koppeling tussen kerkwees en 'n spesifieke plek wys — hy bedoel die Woord-gebeure in die erediens-versamelde gemeente (die *circulus*, die *κίρκος*, die kerk) wat bymekaar kom met die oog op die gesprek van God met die gemeente. Vir Barth is hierdie *gebeure* 'Christus-gebeure'⁶ en die *gebeure* gaan fundamenteel die *instituut* vooraf (Barth 1972:62-63). Indien die gemeenskap van die heiliges in die plaaslike gemeente nie katoliek is nie, is dit nie kerk nie.

Wat my betref, kom die opsig- en toesigtaak van die kerkraad nie daarop neer om onder andere te besluit wie die lidmate van die kerk is nie, maar om die plaaslike gemeenskap van gelowiges só rondom die Woord-gebeure te organiseer dat die gemeente nie net 'heilig' is nie, maar ook 'algemeen' en 'apostolies' — en die erediens 'n missionêre gebeurtenis word (kyk Barth 1935:125). Wanneer Barth die orde van die kerk en die uitoefening van die amp beskryf, dan sê hy dat dit daarop neerkom dat die eenheid van die kerk gerespekteer sal word, dat die kerk belydende kerk en *Missionskirche* sal wees (Barth 1935:126). 'Sie wird notwendig Missionskirche, d.h. sie wird nicht nur für die 'Christen' und also sozusagen nur um ihrer selbstwillen, sondern sie wird, indem sie für die Christen da ist, zugleich für die "Heiden", sie wird um der Christus mit Gott versöhnten Welt willen da sein Lebendige Kirche kann nur heißen: eine ihres Glaubens und also ihrem Auftrag lebende Kirche' (Barth 1935:126)! Dié doel van die kerk vorm die kerk se grense (Barth 1935:127-128). Ons moet ons deurentyd, sê Barth, daaraan herinner dat die *doel* van die kerk die kerk se *grense* konstitueer: 'Wenn das Reich Gottes gekommen sein wird,

wird die Kirche nicht mehr sein. Solange die Kirche ist, muß das Reich Gottes ihre Grenze sein. Und solange das Reich Gottes ihre Grenze ist, darf und muß sie es ertragen mit all dem, was dazu gehört, nur Kirche zu sein' (Barth 1935:129).

En omdat die woord 'organisasie' weer eens in die vorige paragraaf gebruik is, herinner ek my aan die wysheid van Van Selms (1952:137-151) toe hy hom oor die belydenis oor die 'heilige, algemene en apostoliese kerk' in die Niceense geloofs-belydenis uitgespreek het. Van Selms sê dat dit begryplik is dat die algemeenheid (= eenheid) van die kerk in die vorm van menslike organisasie tot uitdrukking sal kom en dat dit eintlik nie anders kan nie. Sodra dit egter gebeur, dreig daar gevare. Een van die gevare is dat die eenheid van die kerk nie meer in die één God gevind word nie, maar in die eendersheid van mense. Van Selms het ingesien dat so-iets dikwels daarop neerkom dat daar in die kerk aangedring word dat almal die Bybel op dieselfde manier sal interpreteer: '[n] Mens sluit dan die oë vir die verskeidenheid van vertolkings wat reeds in die Heilige Skrif aan ons geskenk is en vererg jou oor die verrassing wat die luister van 'n ander kan oplewer' (Van Selms 1952:142).

Diversiteit is nie alleen aanwesig in die Bybel as die getuienis van verskillende mense wat deur die één God met Hom versoen is nie; diversiteit is ook in die vorming van die kerk reeds vroeg histories aanduibaar. Die 'algemeenheid van die kerk' moet dus nie as *eenvormigheid* verstaan word nie en die 'verskeidenheid in die kerk' moet ook nie slegs *kwantitatief* verstaan word nie, maar ook *kwalitatief*, het Oscar Cullmann (1986:15-16) in sy boek *Einheit durch Vielfalt* gesê. Daarom moet ons nie die uitdrukking 'eenheid in die geloof' met die 'on-menslike eendersheid-van-mense-idee' verwar of die begrip 'gemeenskap van heiliges' laat opgaan in 'n 'gemeenskap van hemelinge' nie (Van Aarde 1987:325). Oor die eenheid van die kerk behoort ons dus nie naïef te romantiseer met 'n beroep op die sogenaamde vergange eenheid waarvan die Nuwe Testament na bewering sou getuig nie, het die Nuwe-Testamentikus, Paul Achtemeier (1987:2), ons gewys. 'n Voorbeeld van só 'n romantisering is wanneer daardie woorde en beelde in die Nuwe Testament wat op die 'kerk' en die 'ampte' betrekking het, uit konteks gehaal en op 'n gelykstellende literêre en historiese vlak in 'n somtotaal hanteer word. Die historiese meervlakkigheid van situasies en tekstuele interrelasies in die Nuwe Testament is die rede waarom 'n sistematiese studie van die Nuwe-Testamentiese kerkbeskouing nie ongekompliseerd is nie (Van Aarde 1987:331-332). So byvoorbeeld behoort 'n studie van die kerkbegrip in die Nuwe Testament onder andere die volgende in ag te neem: Matteus kom histories ná Markus en was literêr daarvan afhanklik; Paulus moet kronologies vóór die evangelies bestudeer word, maar daar is tradisies in die evangelies wat ouer is as Paulus en sommige daarvan gaan terug na Jesus self en bevat ook Ou-Testamentiese aanhalings en toespelings; die

verkondigende Jesus kan alleen via die verkondigde Christus geïnterpreteer word; die voor-pase situasie kan nie op dieselfde vlak hanteer word as die na-pase situasie of die situasie na die vernietiging van die tempel in 70 n C nie; wat die evangelies betref, transparereer die na-pase situasie in die voor-pase situasie en omgekeerd; by Paulus moet daar 'n ontwikkeling in gemeentesituasies veronderstel word en daar het derhalwe in die Pauliniese korpus 'n verandering ten opsigte van die begrippe 'kerk' en 'amp' plaasgevind; die eerste 'kerk' het ontstaan as 'n faksie binne die Jodedom, verskille en spanninge oor bepaalde sake het daartoe gelei dat die 'kerk' vanaf faksie tot sekte ontwikkel, en uiteindelik los van en teenoor die sinagoge (συναγωγή) 'n selfstandige kerk (ἐκκλησία) geword het.

4. GEVOLGTREKKING

Niemand wat hierdie *menslikheid* van en *verskeidenheid* in die gemeenskap van die gelowiges toegee, kan meer met betrekking tot die *algemeenheid* van die kerk teologieseer vanuit die perspektief van 'institusionele eenheid' nie. Die spore in die Nuwe Testament van 'n ontwikkeling van 'n eenheid-van-die-kerk begrip behoort verstaan te word as aanduiding van die eis om enersyds kontinuïteit in die oordra van die evangelie van Jesus Christus en andersyds die onbelemmerde gemeenskap van die gelowiges. Dit is hierdie Jesus-saak wat in die kerklike belydenis verwoord is.

ENDNOTAS

¹ In die Ou Afrikaanse Vertaling is die uitdrukking ἡ λογικὴ λατρεία weergegee met 'redelike godsdiens' en in die Nuwe Afrikaanse Vertaling met 'Dit is die wesenlike van die godsdiens wat julle moet beoefen'. Hoewel Paulus die kultus van Israel in die oog het, bedien hy hom hier waarskynlik van Stoïsyse taalgebruik. Epictetus (1-2 n C), byvoorbeeld, sê: 'As ek 'n nagtegaal sou wees, sal ek doen wat hoort tot 'n nagtegaal maar nou is ek inderdaad 'n 'redelike' (λογικός) skepsel — so, ek moet God eer' (*Dissertationes* I, xvi.19.2) (kyk Barret [1957] 1962:231).

² 'Keine Bindung an ein Volk, einen Staat, eine Kultur darf sie dieses *catholica* vergessen lassen. Sie ist nur da *sancta*, sie ist auch nur da *ecclesia*, wo sie in ihrem Wesen und Wollen entscheidend *catholica* ist. Alles andere, was sie auch noch sein und wollen kann, kommt grundsätzlich nachher, kann nur nachher kommen. Ob sie organisatorisch Volkskirche, Landeskirche, Staatskirche oder aber Freikirche ist, das ist, um auch das noch anzumerken, eine Frage von sekundärer Bedeutung' (Barth 1935:121).

³ Barth se verstaan van die uitdrukking 'gemeenskap van die heiliges' as 'n verduidelikende kant-tekening van die belydenis 'heilige, katolieke kerk' kontinueer 'n Lutherse tradisie (Haitjema 1962:148; vgl Natie Van Wyk 1995:739-741).

⁴ Om die uitdrukking 'onvolwassenheid' hier in konteks te begryp is dit nodig om drie ander kontekste in ag te neem: die konteks van 1888, die konteks van die artikel van A D Pont waarna hierbo verwys is, en die konteks van die brief aan die Galasiërs. Aan die einde van die negentiende eeu, teen die agtergrond van die wesenlike bedreiging van Afrikaners deur Britse imperialisme, was die teologiese konteks van die lidmate van die Nederduitsch Hervormde Kerk sterk bepaal gewees deur die idee van 'n 'Calvinisties-teokratiese gemenebes', beïnvloed deur gedagtes wat gelewe het in die teologie van die Nadere Reformasie. Hierdie Calvinistiese idee het onder andere daarop neergekom dat gemeen is dat '(k)erk, volk en owerheid ... organies verweef (was) en die weefsel wat hierdie gemeenskap aanmekeer hou, is die verbond, soos dit sigbaar word in die doop' (Dreyer & Botha 1995:547). Volgens Haitjema (in die woorde van Dreyer & Botha 1995:548) was '(h)ierdie situasie ... soortgelyk aan die een wat in Nederland bestaan het met die totstandkoming van die gereformeerde kerkstaat ('n) ideaal wat vernietig ... is deur die afskeiding van die Gereformeerde Kerke'. In die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika het A D Pont, uit wie se werk ek die 1988-uitspraak van die Algemene Kerkvergadering aangehaal het, sedert die tagtigerjare hierdie idee sterk begin propageer. Pont (1986:37) toon duidelik aan dat hierdie idee van 'n 'heilige volkslewe', 'n 'gekerstende kultuur', 'n kultuur wat 'altyd nasionaal- of volksgebonde' is, op die Ou-Testamentiese volk Israel gemodelleer is, daarom 'gebind aan Skrif en belydenis' (vgl Artikel 36 van die Nederlandse Geloofsbelijdenis), 'n saak wat 'nie as die verbygegane beoordeel (moet) word nie, maar as prinsipiële één met die Nuwe Testament' (Pont 1986:57). En dit bring my uit by die derde konteks, te wete dié van die Nuwe Testament, veral dié van die apostel Paulus wat deur Martin Luther in hierdie verband reg geïnterpreteer is deurdat hy op die Pauliniese onderskeid tussen wet en evangelie gewys het. In sy brief aan die Galasiërs, het Paulus, hoewel hy vir die gemeente kwaad was, respek betoon, net soos in sy emosioneel belaaide woorde in die brief aan die Romeine (10:1-4), vir die feit dat Israel hulle regverdiging wil vind in hulle kultuur soos geartikuleer in die wet. Die apostel sê self dat hy 'n 'fanatieke yweraar' vir die handhawing van die oorlewering van die vaders was (Gal 1:14). Maar Goddank, nou verstaan hy beter: 'Dit maak nie saak of iemand Jood of Griek, slaaf of vry, man of vrou is nie: in Christus Jesus is (ons) almal één' (Gal 3:28). Vroeër was ons 'onvolwasse' (νήπιοι) en slawe van die 'beginsels van die wêreld' (Gal 4:3). Maar nou dat God sy Seun gestuur het, het alles, op grond van die werk van God se Gees in ons harte, verander.

⁵ Kuyper is van oortuiging dat verskil in begrip van wat *waarheid* is, noodwendig op *belydenis-verskille* uitloop en dat hierdie verskille in die *veelheid van kerke* uitdrukking moet vind (Jonker 1989:19). Kuyper staan egter krities teenoor die afskeiding van die kerk en het nie nuwe kerkstigting in die oog gehad nie (Kuyper 1884:134). Sy 'reformasie van die kerk' kom daarop neer

dat daar in dieselfde 'kerkverband' *suiwer* en *minder suiwere* konfessionele groeperings tot stand moet kom. Volgens hom is dit veral die verskil in ras en kultuur wat aanleiding gee tot verskil in persepsie van waarheid (Jonker 1989:19). Kuyper (in Jonker 1989:17-18) druk hom soos volg uit: 'De mensen zijn niet eender onder wie de kerk optreedt. Ze verschillen naar herkomst, ras, land, streek, verleden, aanleg, gemoedsstemming en zielsbestaan, en ook blijven ze niet altoos dezelfde, maar doorlopen verschillende trappen van ontwikkeling'.

⁶ Barth (1935:120) formuleer dit soos volg: 'Er [Christus] regiert, aber er regiert in der konkreten Gestalt des von ihm in der heiligem Schrift niedergelegten Zeugnisses. Eben darum ist die Kirche als ein Raum zu verstehen: Sie ist der Raum, der durch das biblische Zeugnis begrenzt ist, der Raum, in welchem Christus verkündigt und vernommen wird'.

Literatuurverwysings

- Achtemeier, P J 1987. *The quest for unity in the New Testament church: A study in Paul and Acts*. Philadelphia: Fortress.
- Barrett, C K [1957] 1967. *A commentary on the epistle to the Romans*. Reprinted, with minor changes. London: Adam & Charles Black. (BNTC.)
- Barth, K 1932. Die Theologie und die Mission in der Gegenwart. *Zwischen den Zeiten* 10, 189-215.
- 1933. *The resurrection of the dead*, translated by H J Stenning. New York.
- [1935] 1964. *Credo: Die Hauptprobleme der Dogmatik dar gestellt im Anschluß an das Apostolische Glaubensbekenntnis*. 16 Vorlesungen, gehalten an der Universität Utrecht im Februar und März 1935. Dritte Auflage. München: Chr Kaiser Verlag.
- [1956] 1972. *The humanity of God*, translated by J N Thomas. Tenth printing. Richmond: John Knox.
- 1958. Die Lehre von Gott, in *Die Kirchliche Dogmatik II, I*. Vierte Auflage. Zollikon: Evangelischer Verlag.
- Blei, K 1986. Schillebeeckx, pleiter voor een menseliker kerk, in *Evangelische Commentaar* 12 September 1986, bl 10-13.
- Bultmann, R 1933. Karl Barth, 'Die Auferstehung der Toten', in *Glauben und Verstehen, I*. Tübingen: Mohr.
- [1958] 1968. *Theologie des Neuen Testaments*. 6.Auflage. Tübingen: Mohr.
- Cullmann, O 1986. *Einheit durch Vielfalt*. Tübingen: Mohr.
- Dreyer, W A & Botha, S J 1995. Kerk, volk en owerheid in die 1858-grondwet van die Zuid-Afrikaanse Republiek. *HTS* 51/2, 539-551.
- Haitjema, Th 1962. *De Heidelbergse Catechismus als klankbodem en inhoud van het actuele belijden onzer kerk*. Wageningen: Veenman & Zonen.

- Jonker, W D 1989. Die pluriformiteitsleer van Abraham Kuyper: Teologiese onderbou vir die konsep van aparte kerke vir aparte volksgroepe. *In die Skriflig* 23, 12-23.
- Kuyper, A 1884. *Tractaat van de reformatie der kerken*. Amsterdam: Höveker en Zoon.
- 1898. *Het Calvinisme*. Tweede druk. Kampen: Kok.
- 1911. *Pro Rege, II*. Kampen: Kok.
- Langman, H J 1950. *Kuyper en de volkskerk: Een dogmatisch-ecclesiologisch studie*. Kampen: Kok.
- Pont, A D 1986. Verbond en volkskerk. *HTS* 42, 28-76.
- 1987a. Die vrye kerk: Enkele opmerkings oor die herkoms en inhoud van die opvatting. *HTS* 43/ 1 & 2, 25-46.
- 1987b. Die betekenis van Abraham Kuyper (1837-1920) vir Suid-Afrika op kerk-historiese en kerkregtelike gebied. *HTS* 43/3, 506-521.
- Simpson, D P [1959] 1966. *Cassell's new Latin-English dictionary*. Fourth edition. London: Cassell.
- Van Aarde, A G 1987. Gedagtes oor die begin van die kerk: 'n Geskiedenis van versoenende verskeidenheid. *HTS* 43/3, 325-351.
- 1989. 'n Nuwe-Testamentiese begroning van die eenheid van die kerk en die eis om kerkeenheid vandag. *HTS* 45/2, 461-475.
- 1990. ἡ Ἐκκλησία — ἁγία καὶ ἄμωμος (Ef 5:27): Die 'heiligheid' van die kerk teen die agtergrond van die breuk kerk-sinagoge. *In die Skriflig* 24/3, 251-263.
- 1995. Die historiese Jesus, die Jesus-beweging en die vorming van die kerk. *HTS* 51/3, 623-644.
- Van Selms, A 1952. *Lig uit Lig: Die Christelike geloof volgens die Belydenis van Nicea*. Kaapstad / Pretoria: HAUM / De Bussy.
- Van Wyk, I W C 1995. Die gemeenskap van die heiliges. *HTS* 51/3, 732-752.